

עומקא דפרשה

החובת לחבובת או שיעור קובעי עיתים

שער הציון

פגם ברהיט חדש

אונאת המאנה את עצמו

איבעיא

אונאה בקבלן בניה

בירור מחיר שלא לקניה

לאו דלא תנו

גדר אונאת ממוזן ודברים

פר' בהר בחוקותי - בעניני אונאה

בס"ד ערב ש"ק כ"ו אייר תשפ"א
שנה י"ג

התחזות לקונה ובירור מחיר אחרי קניה

הרב מאיר רותן

מעשה בראובן שפירסם שהוא מעוניין למכור את דירתו הנמצאת באזור מסוים, ולשמעון יש דירה דומה באותו אזור העומדת גם היא למכירה ושמעון מעוניין לברר מהו המחיר שיוכל לדרוש עבור דירתו הלך שמעון לראובן והציג את עצמו כקונה רק כדי לשמוע ממנו את מחיר הדירה, וכן מצוי הדבר כאשר לברר על חפץ שקנה האם שילם עליו מחיר סביר, ונראה להוכיח דמותר כי כך דרך מו"מ בזמנינו ולא מקפידים ע"ז אם זה לא מוגזם.

בשו"ע חו"מ ס' רכ"ח סע' ד' וז"ל כיצד היא אונאת דברים לא יאמר בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו וכו'. והנה בגדר איסור אונאת דברים כתב המהר"ל נתיבות עולם נתיב האבת הריע פ"ב כתב יש לך לדעת כי הפרש יש בין אונאה ובין כאשר הוא מכה את חברו ומצערו כי האונאה בפרט הוא לנפש האדם אשר מקבל האונאה ואין האונאה לגוף כי מה אונאה יעשה אל הגוף והיינו שהמכה חברו ומצערו בכך אין זו אונאת דברים, ובחידושי אגדות אשר לו ב"מ נ"ט פירש לדרכו את כל הדוגמאות המובאות בגמ' וביאר שם הא דבכמה אתה מוכר חפץ זה שבפשוטו אין בשאלה זו ביוש וצער הנפש שהאיסור משום שמהתל בו ומצערו, וכך נראה אף מדברי הראב"ד והר"ש בתו"כ בהר פ"ט שנדחקו לפרש דין זה כמו שפירש המהר"ל שסבור שיש בדעתו לקנותו והוא אינו אלא מתלוצץ בו, וכך נראה גם מדברי הרמב"ם סה"מ לאוויין רנ"א שהגדיר את האיסור כדברים המביישים, וכן משמעות לשון המסילת ישרים פ"א, אך החפץ חיים חובת השמירה פ"ד כתב בטעם איסור השאלה שמאנהו **מטריחו** בכך והיינו שכל הטרחה אסורה ולא דווקא שצמצמו צער הנפש ולפ"ז אדם העורך סקר שווקים מתוך סקרנות או כדי לברר על חפץ שקנה האם שילם עליו מחיר סביר אינו עובר בלאו זה שהרי אינו מתכוון לצער את חברו ולא להתלוצץ בו, אך לכאורה טרחה יש כאן, ובזה יש לדון להתייר דכך הוא דרך מו"מ.

והנה לערוך סקר שווקים ע"מ לקנות, עי' בספר פתחי חושן הלכות גניבה ואונאה פרק ט"ו הערה ט"ו וז"ל שם ונראה פשוט שאם בדעתו לקנות ומסבב בכמה חנויות לשאל מחיר החפץ אין בזה אסור שזהו דרך משא ומתן והרי אם ימצא שאצל זה זול יותר יחזור לקנות אצלו עכ"ל

ולפ"ז יש להוסיף דכל מה שהוא דרך מו"מ שרי והרי **אדם רוצה שיבואו לראות כמה** שיותר אנשים או בגלל שידברו על הדירה שלו וכדו' זה צורה של פרסום, המציאות היא שמערכת המסחר מעודדת את הלקוחות להתבונן סביבם ולהשוות מחירים גם כאשר אין בכונתם לקנות. כי היא תלויה למעשה בקניה כתוצאה מדחף, הרבה מן התצוגות בחנויות מכוונים דווקא לסוג זה של קניה השוואתית, אשר מטרתה היחידה הינה איסוף מידע, וכן היא מקובלת היא במסחר המצוי כמו גם התבוננות בחלונות הראווה, כי החנויות מוכנות לשלם את המחיר הכרוך במענה לשאלותיהם של הלקוחות אשר אין בכונתם לקנות, כי אולי הם מצפים בתמורה לכך להרוויח מקניות המתבצעות כתוצאה מדחף רגעי, או מכך שישכנעו את השואל ביתרונו היחסי של המוצר הנמכר אצלם, מאחר ובסיס האונאה הוא הטרחה לכך י"ל שתנאי שיווק שכאלו מהווים ויתור מעין זה.

והנה בשו"ע הרב הל' אונאה כתב וז"ל וכן לא יאמר לחבירו בכמה חפץ זה והוא אינו חפץ לקנותו או שאין לו דמים אלא שכוונתו להטעות את חברו ואח"כ כשלא יקנה יכיר חברו שנתכוין להטעותו ויצר לו עכ"ל. ומבואר מדבריו דכל דין זה רק כאשר יתודע לו וצ"ע מהגמ' ב"מ נ"ח ר"י אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלוקי, ופירש"י וה"ק שהרי כל הדברים הללו אין טובתן ורעתן מסורה להכיר אלא ללבו של עושה אם לעקל אם לעקלקלות, דאף שאין מתברר למוכר שנתכוין השואל להטעותו מ"מ עבר השואל שהרי אם

רק כאשר מתברר למוכר עבר הרי אין הדבר מסור ללב. והמתבאר דאין באמת דין שיכיר חברו את אונאתו אלא

טענת אונאה בעבודת בניה

הרב אברהם מרדכי סלומון

אדם ביקש מקבלן לבצע עבורו עבודת בניה, וסוכם על מחיר מסוים. לקראת סיום העבודה דרש הקבלן תוספת על המחיר שנקבע, ועיקר טענתו שלאחר בירור אצל קבלנים אחרים הובהר לו שמחירה של עבודה זו גבוה יותר ממה שדרש בתחילה. כמו כן טען שהעבודה נמשכה זמן רב ממה שסבר בתחילה, ובשל כך עלות שכר הפועלים גבוהה יותר.

השו"ע (חו"מ סי' רכז סל"ו) פסק כדעת הרמב"ם (מכירה פ"ג הי"ח), שקבלן י"ל אונאה. אולם דעת הרמב"ן והרשב"א (הביאם המגיד משנה שם ה"ט"ו), שהקבלן דינו כפועל, ולפועל אין דין אונאה, מפני שהוא כעבד ואין אונאה לעבדים. וכ"פ הגרעק"א (חו"מ שם).

ובדברי השו"ע י"ע אם דווקא קבלן לעבודה בתלוש י"ל אונאה, כעין הדוגמא שנקט, ששכר את הקבלן לארוג בגד או לתפור חלוק, או אף אם הוא קבלן במלאכה המחוברת לקרקע י"ל אונאה.

ויש ללמוד ד"ז ממה שפסק השו"ע (לעיל שם סל"ד), שאם שכר ע"מ לזרוע לו שדה, ולא התברר אם זרעה כראוי, ספק אם יש בו אונאה. וביאר הסמ"ע (ס"ק ס"ב) שהספק הוא אי אזלינן בתר הזרעים שהם תלוש ויש בהם אונאה, או אזלינן בתר הקרקע שאין בה אונאה. אולם הנה"מ (שם ביאורים ס"כ) כתב, שקבלן ששכר לזרוע קרקע נחשב מחובר וא"ל אונאה, וספיקו של השו"ע הוא כאשר היתה טעות בזרעים, כגון זרוע פחות ממה שסוכם - האם הזרעים נחשבים תלושים ויש להם אונאה, או שמאחר שהם נזרעים בקרקע דנים אותם כמחובר ואין להם אונאה.

והנה, בשו"ת עמודי אור (סימן קז, הביאו הפתחי תשובה שם ס"ק כו) ובשו"ת דבר אברהם (ח"ב סי' יט ס"ק ד-ה) דנו לענין בנין בית, אם הוא כתלוש או כמחובר, ודימו זאת להא דזרעים, והעלו דמידי ספק לא יצאנו. ומכל מקום כתבו שיש לשום את המלאכות הנעשות בתלוש גמור [כגון חיתוך העצים ושיופם, לפני קביעתם בבנין] בפני עצמן, ובהן ודאי יש אונאה. ודימו זאת למש"כ התרומות הדשן (סי' שיח, הביאו הרמ"א שם ס"ג) לענין השוכר פועל וסומו וטוען שנתאנה, ששמים את שכר הסוס לבד, ובו יש אונאה.

ולפ"ז יש לומר בנידוד"ד, שלגבי חומרים נוספים שלטענת הקבלן נצרכו לבניה, הרי זה כזרעים שנזרעו בקרקע, ומחמת הספק אין בהם אונאה, ואינו יכול להוציא מבעה"ב.

ולענין הטעות בהערכת שכר הפועלים, יש להסתפק אם נחשב כאונאה בקרקע, מאר ששכרן למלאכה במחובר לקרקע, וכעין טעות בשומת הזרעים, או שיש לחלק בין הזרעים שהם נזרעים בקרקע ובטלים לה, לבין הפועלים שאינם בטלים לקרקע, וכעין הסברא המבוארת בעמודי אור.

ולענין הרווח של הקבלן, שטוען שנתאנה והרויח פחות ממה שרגילים הקבלנים להרויח, יש לדון שכיון שהקבלן בזמנו אינו עוסק בעבודה במחובר, אלא תפקידו לקנות חומרי בניה, לשכור פועלים ולפקח על עבודתם, אין לדנו כעוסק במחובר וממילא שייכת טענת אונאה בחלקו. ומאידך גיסא י"ל שאינו דומה לשוכר פועל לארוג לו בגד, ששם מלאכת הפועל נעשית כולה בתלוש, ואילו כאן מלאכתו של הקבלן נעשית במחובר לקרקע [אכן משו"כ העמודי אור המובא לעיל, שמלאכת העצים נחשבת כמלכה בתלוש, אף שסופם להקבע בקרקע, יש להוכיח שאף שמטרת מלאכתו של הקבלן היא במחובר לקרקע, מכל מקום כיון שאינו עוסק במחובר לקרקע ממש, דינו כתלוש ויש בו אונאה].

אכן, לפ"ד הגרעק"א המובא לעיל, שפסק כדעת הרמב"ן והרשב"א, שכל קבלן דינו כפועל, ואין לו אונאה אפילו כאשר נשכר לעבוד בתלוש, גם בנידוד"ד לא תהיה לקבלן טענת אונאה על שכרו.

ועוד יש לומר, שמאחר שהיה ביד הקבלן לברר את המחיר לפני

לאן דלא תנו

הרב אברהם לוי - ר"כ עוד יוסף חי

והנה כידוע יש איסור דאורייתא לא תנו איש את עמיתו (בהר כה, ז) וביאור המילה 'אונאה' שמצער את חברו (כמבואר בשערי תשובה ש"ג,כד) שזה כולל דיבורים המצערם הפוגעים וגורמים לנזק נפשי, וכן נזק ממוני. והיינו שישנם שני סוגי אונאה, א' אונאה בממון שמזיק ומחסר ממונו. והב' שמזיק לנפשו בדיבורים הפוגעים וגורם לו צער בלבו ונפשו. אונאת ממון ניתן להשיבה, אולם אונאת דברים שמקניט ומבייש את חברו קשה לתקן את מה שעשה, דכיון שהדיבור פוגע בנפש האדם, א"כ מהרגע שיצאו הדברים מפיו, קשה מאוד לתקן דא"א להחזירו. וכבר הגדירו הגר"ח שמואלביץ בספרו שיחות מוסר במעשה דרב רחומי (כתובות סב:), שכיון שציער את אשתו ולא הגיע בזמן הקבוע לביתו בערב יו"כ, אשתו הצטערה והורידה דמעה מחמת צערה ובאותה רגע נפטר מהעולם, דאע"פ שלא התכוין לצערה עכ"ז צער הזולת הוא ופגיעה בבין אדם לחבירו הוא אש ששורף!! וכ"ש בין איש לאשתו שדמעתה קרובה ומצויה. ואם כבר נכשל בזה, כל עוד שניתן לתקן הענין, יזדדז וימרה לפייס את הנפגע בכל כוחו. ואם היה ברבים, יבקש מחילה ממנו ברבים ולא יחוס על כבודו, וכן אם יוכל להוסיף לו מתנה הרי זה משובה, שכידוע הכסף יענה את הכל, והוא בדוק ומנוסה.

והוא אחד הלאוין שבקל העולם נכשלים בזה, יש **במיד** מתוך כעס ונקמה, ויש **בשווג** במסית לפי תומו ואינו מתכוין כלל ועיקר לפגוע, ויש שעוברים בזה **בשעת שמחה** נכשל בלשונו בלשון שחוק ובדיחות הדעת לא שם לב שפגע בחבירו [כגון בימי הפורים ברב פורים או בשעת שיכרות שנפלטים מפיו דיבורים פוגעים], בכל אלו האופנים שהשני נפגע מהדיבורים המצערם שהעליבו אותו אין לזה כפרה עד שיפייס את חברו וחבירו ימחול לו בלב שלם ולא ישאיר שום רושם כלל ועיקר בלבו. אע"פ שזה דבר קשה מאוד, שרואים בחוש שע"פ רוב מה שמוחלים הוא מהשפה ולחוץ ופעמים רבות נענשים עבור זה בעונשים קשים מאוד וכמו שראינו אצל אחי יוסף הצדיק, כותב רבינו בחיי על תורה דכיון שיוסף לא מחל לאחיו בלב שלם נענשו ע"ז עשרה הרוגי מלכות שכולל את מיתת רבי עקיבא שזה היה כפרה על מה שעדיין מן הרושם של קפידת הצער של יוסף שאחיו ציערו אותו, וישנם ספרים רבים שנכתבו בענין זה והצד השווה שביניהם הוא שהיה כאן עדיין רושם של קפידא.

והחכם עיניו בראשו שאם רואה שיש ח"ו איזה עיכוב או צרה בביתו יפשפש במעשיו, ואם לא מצא שום עוון לתלות בו, ילך לחכם או לאחד צדיקי הדור שליט"א שיוורה לו מה לעשות, ועל הכל יתפלל מעומקא דליבא שיודיעו לו מן השמים על מה באה לו הצרה ח"ו וע"פ רוב בסוף רואים את הישועות כידוע. אכן לפני שניגש לחכם וצדיק, יש לשים דגש חזק מאוד, שלא להשאיר שום קפיידא אצל חברו כאשר יודע בבירור שהוא מקפיד עליו, יעשה כל תצדקי לפייסו ויראה לנכון שיוציא מלבו שמוחל לו בלב שלם מחלה גמורה בלא להשאיר שום רושם כלל וכנ"ל.

והנה אע"פ שזוכה זה ששותק ומוחל בל שלם לדברים גדולים מאוד עד כדי כך שיוכל בברכותיו ותפלותיו להושיע אחרים מצרתם ומיגונם וכ"ש את עצמו, עכ"ז לא כל האצבעות שוות, וישנם אנשים שצריכים ללמד אותם את הסגולה הנפלאה הזאת "שכל המעביר על מידותיו מעבירים לו כל פשעיו, ושיודעים את הסגולה הזאת היא הצלה עבורו גם בעוה"ז וגם בעולם הבא, שזה כתחליף במקום ייסורי גיהנום כמבואר בשה"ק (בספר ראשית חכמה ועוד), וכמה וכמה פעמים מרן רה"י רבי גרשון אדלשטיין שליט"א חוזר על ענין זה תמידין כסדרן, [וראה בעלון דרכי החיזוק פר' ויקרא תשפ"א] ומדגיש את הענין של מעביר על מידותיו שחייב להיות בלב שלם שלא יהיה איכפת לו מזה כלל!! וכמובן עם אמונה בהש"ת זה יותר קל להעביר על המידות אפילו בלב, דכיון שיוודע שהכל מן השמים, ודכל דעביד רחמנא לטב עביד (ברכות ס:), אין שום סיבה להקפיד ולכעוס על אחר, כי אם לא היה נגזר מן השמים, לא היה שייך שיצער אותו, ונמצא שהאדם שציער אותו עשה לו טובה גדולה מאוד מפני שזכה לכפרת עוונותיו במקום לקבל גיהנום, וצריך להחזיר לו טובה על כך וכעין זה מובא בחובת הלבבות (שער הכניעה פ"ז) ואף שלא התכוון לטובתו, מ"מ סוף סוף נעשה לו טובה על ידו, ויחשוב מה יוכל להחזיר לו, ואיזה טובה באפשרותו לעשות לו. ולכן כיון שקיבל טובה רוחנית ממנו כך גם ישתדל להחזיר לו טובה רוחנית, שיתפלל עליו שיחזור בתשובה אוכל תפילה אחרת עבור מה שזקוק לרחמי שמים, וזהו מה שיוכל להחזיר **טובה למי שציער אותו, על הטובה שקיבל ממנו בגין צער זו הוא התפילה שיתפלל עבורו.** (עכת"ד)

ולמעשה היום שראינו שמידת הדין מתוחה מאוד ל"ע ירחם המרחם, יש להזהר ביותר שלא לפגוע בזולתו בכל צורה שהיא **כפי ששמענו לאחרונה מכל גדולי הדור שליט"א**, ולהיפך לכבוד זה את זה ולהתרחק מאוד מאוד מהמחלוקת, וצער הזולת, ובפרט באותם חלושי רוח ונפש שפלה כגון יתומים ואלמנות ובעלי תשובה ומרי נפש הסובלים ייסורי הגוף והנפש, ובפרט בתוך ביתו שיכבד מאוד ולא יפגע אפילו בשחוק, שבזכות זה הברכה שרויה בביתו וגם זוכה לעשירות, ובפרט בדרונו כפי שביקשו מאוד צדיקי הדור שליט"א, דבזכות השלום והכבוד ההדדי זוכים לדברים גדולים מאוד.

וגם אם ח"ו פגע בעבר בחבירו, ישתדל מאוד לפייסו, ואם חברו אינו רוצה להתפייס או אינו יודע בבירור שחבירו התפייס לגמרי ואולי לא מחל לו בלב שלם, גם בזה תיקון כש"כ לעיל, שיתפלל למי שאמר והיה עולם, שימחלו לו בלב שלם בלא להשאיר שום רושם בלבו.

נתרם לע"נ מ"ה קדושי מירון ת.נ.צ.ב.ה.

ולזכות כל הפצועים והחולים לרפואה שלימה והחלמה מהירה מן השמים

ולהצלחת הכותב ר' אברהם בן מרינה ואשתו מרת דבורה בת אסתר הי"ו

בבריאות ופרנסה טובה וכט"ס לעבודתו יתברך כל הימים אכ"ר

בגדר איסור אונאת ממון ואונאת דברים

הרב אלהן כהן

בביאור איסור אונאת דברים, פרש"י "ולא תנו איש את עמיתו, כאן הזהיר על אונאת דברים, שלא יקניט איש את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ". ולכאורה קשה דהא הך דינא דלא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו כבר ילפינן לעיל פר' קדושים (ט,יד) מקרא ד"לפני עיור לא תתן מכשול" ופרש"י שם שלא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו, [וכבר עמד בזה בפירושו הגר"פ לרס"ג ל"ת נ"ה, ויעו"ש מש"כ בזה].

והנראה לומר בזה, דהנה יש לחקור בגדר איסור אונאה האם גדרו הוא מעשה האונאה מצד הגברא, או שהאיסור הוא במה שחבירו מתאנה. וכן יש לחקור בזה בגדר איסור אונאת ממון שאסרה תורה לאונות את חברו במחיר החפץ האם גדרו הוא מעשה האונאה מצד הגברא שמרמה את חברו ונוטל ממנו ממונו שלא כדין, או דיסודו הוא דין איסור שחבירו לא יפסד מחמתו.

ונפק"מ, דאם האיסור הוא מעשה האונאה דהיינו שמרמה את חברו, א"כ ככה"ג שהיה שוגג הא לא רימה את חברו כלל ולא עבר באיסור כלל, [ועי' בלשונו של ספר החינוך על איסור אונאת ממון שכתב "שורש המצוה ידוע, כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו, ואם לא נכתב דין הוא שיכתב, שאין ראוי לקחת ממון בני אדם **דרך שקר ותמיית**"], ומשא"כ אם האיסור הוא שחבירו לא יתאנה ויפסד הנה מ"מ גם בשוגג הא מיהת הרי נפסד ועבר הוא באיסור בשוגג.

והנה גבי אונאת ממון של המאנה חברו שלא לדעת מצינו שנחלקו בזה הראשונים: שהטור (סי' רכ"ז) כתב "אסור לאדם להונות לחבירו בין במקחו בין בממכרו ואיזה מהן שאינה בין מוכר בין לוקח עובר בלאו אם הוא במזיד, ואם הוא בשוגג הוא באיסור לאו", -מבואר דהאיסור בין בשוגג ובין במזיד ככל איסורים שבטורה.

ומאיך בס' החינוך (מצוה של"ז) כתב: "שהוזהרנו שלא להונות הבריות לדעת", ומדויק מלשונו דאיסורא דאונאה היינו דווקא לדעת אך שלא לדעת ליכא איסורא, וכן לשון הרמב"ן בפר' בהר (כה,יד) "שודאי המאנה את חברו לדעת עובר בלאו", (וכן דייק בקונטרסי שיעורים להגרי"ז גוסטמן בב"מ שיעור כ"ב סוף אות ו'). ולהנ"ל עולה שנחלקו בגדר איסור אונאה האם יסודו הוא מצד המאנה או מצד המתאנה. והנה נידון זה י"ל ג"כ לגבי אונאת דברים, דגם שם יש לדון האם יסוד האיסור הוא מצד הגברא שלא יאנה את חברו או מצד חברו שלא יתאנה, וגם בזה י"ל שנחלקו הראשונים הנ"ל האם עובר הוא בשוגג או לא.

אמנם כל זה י"ל רק לגבי איסור אונאת דברים דבזה כיון דלישנא דקרא הוא "לא תנונו" דהיינו "לא תצערנו" והפסוק קאי על תוצאת המעשה שהיא הצער של חברו ובזה י"ל דכיון דמ"מ חברו מתאנה ומצטער הרי עבר על האיסור בשוגג, אך לגבי האיסור ד"לפני עיור לא תתן מכשול" שבזה לא דיברה תורה ביחס לתוצאת המעשה אלא על הגברא העושה וציוותה אותו תורה שלא להכשיל, הרי בזה מסתברא דאין חולק בזה דבשוגג שכיון לעשות לחבירו טובה ונמצאה רעה שלא יעבור בלפני עיור - כיון דמ"מ הרי כוונתו היתה לטוב. [ועי' בלשונו של הרמב"ם בשה"מ ל"ת רצ"ט על איסור לפני עיור שכתב "אבל תישרהו על הדבר שתחשוב שהוא טוב וישר", וכ"ה לישונו של ספר החינוך מצוה רל"ב שכתב אבל ניישר אותם כשישאלו עצה במה שנאמין שהוא ישר ועצה טובה"ל].

ומעתה אפשר דשיטת רש"י היא כשיטת הטור דב"לא תנונו" עובר הוא אפילו בשוגג כיון שאיסורו הוא בתוצאת המעשה שחבירו מתאנה, ומשא"כ מצד דינא דלפני עיור אינו עובר בשוגג, וא"כ חידוש גדול נתחדש הכא בדין לא תנונו שעובר הוא אפילו בשוגג, ולא שמענו חידוש זה בדין "לפני עיור לא תתן מכשול", ולזה אצטריך קרא נוסף ד'לא תנונו איש את עמיתו', (ומ"מ בעינינן נמי לקרא דלפני עיור לא תתן מכשול דהא מהתם ילפינן נמי לכל דיני המכשיל חברו באיסור וכמבואר בפסחים כ"ב: ובמו"ק י"ז. ובעוד מקומות רבים בש"ס, ואכמ"ל).

שער הליון

איסור אונאת ממון

איסור אונאה נאמר בפר' בהר פעמיים, הראשון (כה, יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך אל תונו איש את אחיו. ואח"כ (כה, יז) ולא תונו איש את עמיתו, וכ' רש"י שהשני הוא על אונאת דברים. אבל האבן עזרא כתב שהאזהרה הראשונה לקונה, והשניה למוכר. והכוונה כלשון הטור חו"מ סי' רכז, "ואיזה מהן שאינה בין מוכר בין לוקח עובר בלאו". ובפתי"ש רכז סק"ב הביא מהאב"ע דנאמר בלשון רבים, שגם המסייע עובר.

ומלבד האיסור יש חיוב השבה באופן שהפרש הוא שישית מהמחיר האמיתי, ואם יותר מכך אפשר לבטל את המקח. ובזמננו שאין למוצרים מחיר קבוע, אם הפרשי המחירים גדולים, השער נקבע לפי רוב המוכרים (פתיח חושן פ"י הע"א וע"ש עוד פרטי דינים השייכים לדרכי המסחר בזמננו).

בקרקות אין אונאה, דהיינו שהמקח אינו מתבטל כאשר היתה אונאה במחיר (חו"מ רכז סכ"ט). אך מכל מקום גם בהם יש איסור אונאה, כמו שכ' הסמ"ע רכז ס"ק נא, משום גניבת דעת. והפתי"ש ס"ק כט ובהגהות רעק"א בשם רמב"ן כ' שלא נתמעט דין אונאה בקרקע אלא מתשלומין ולא מעצם האיסור.

איסור אונאת ממון הוא גם בשוגג, וכגון שהמוכר לא ידע בשעת המכירה שמוכר **ביוקר**, כמו שכ' הרמב"ם בהל' מכירה פ"ב ה"א, בין שהונה במזיד בין שלא ידע שיש במכר זה הונויה חייב לשלם. ועי' שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קלח דבמה שנוגע בין אדם לחבירו אין הבדל בין שוגג למזיד. ומבואר בטור שם שבשוגג ג"כ עובר באיסור לאו דאונאה רק שאין לוקין עליו, לפי שבכלל לאו דלא תגזול הוא דניתן להשבון שהמאנה את חבירו חייב להחזירו.

אך בשו"ת מהרי"ט חו"מ סי' יט כתב שאזהרת התורה אל תונו איש את אחיו הוא רק כשמתכוין להונות. וכן משמע בלשון החינוך (שלז) שכתב ועובר על זה ועשה אונאה לחבירו **לדעת** בשתות או יותר עבר על לאו זה. [אמנם פשיטא דאף לשיטה זו מ"מ חייב להחזיר, שהרי האונאה בכלל גזילה, וכשם שחייב להשיב גזל אף כשגזל בשוגג, ה"נ באונאה].

מחילה על אונאה

נחלקו האחרונים אם יש דין אונאה באופן שהקונה מוכן לשלם יותר, שבגליון רעק"א על השו"ע רכז, בשם ריטב"א כ' שאין בזה אונאה אם מכרו ביוקר. אבל בקצוה"ח שם סק"א כ' שדינו כשאר בני אדם ויש בזה אונאה. [אבל באופן שהחפץ אינו שווה לו יותר אלא רק מסכים לשלם מחיר יקר מחוסר ברירה כגון שאינו יכול לחפשו במקום אחר או שאינו חפץ לטרוח ולחפש, וגומר בדעתו לקנותו ביוקר ולמחול בלב שלם, לפי משמעות הפוסקים אין זה מועיל לבטל את איסור האונאה של המוכר, שהרי המוכר מתכוין להונות ואינו יודע על מחילת הלוקח. (פתיח חושן אונאה פ"י הע"א)].

האמרי בינה דיני דיינים סימן כ סק"ח כ' בשם רמב"ן, שגזירת הכתוב שלא תועיל מחילה באונאה, ורק במפרש הסכום שבזה יצא מכלל שאר מקח וממכר ואינו בכלל גזיה"כ ומהני מחילה. [ועי' תשובות והנהגות ח"א סי' תתיד שמה שהעולם נהגו להתיר אונאה באופן שהמוכר אומר שאינו יודע המחיר בשוק ומתנה שלא יהא עליו טענת אונאה. באמת לא מועיל, שהלוקח יכול לומר שידע שאולי יש אונאה, אבל לא ידע עד כמה גדול הפרש].

איסור אונאת דברים

עי' בשו"ע חו"מ סי' רכז ס"ד כיצד אונאת דברים, ומנה כמה אופנים שמצער בדיבור. והחינוך (מצוה שלח) כתב בדיני המצוה **שלא להכאיב הבריות בשום דבר** ולא לביישם. וכן משמע בשיערי תשובה (ש"ג כד) שכתב **המצער** כל איש מישראל עובר בל"ח.

ובחקרי לב (יו"ד ח"ד סי' פ) כ' שעובר גם כשמצער אדם ע"י שתיקה, כגון שנמנע מלכבדו בדיבור או שמראה לו פנים זועפות. ויסודו ביראים (קפ) שכ' כשם שאונאה בדברים כך אונאה בעין **רעה שמראה פנים רעים**. ועי' בביאור הרי"פ לרס"ג מ"ע כח (ח"א קעא, ג) דזו הרבותא בפסוק לא תונו איש את עמיתו, אזהרה שלא יצערנו אפילו שלא בדברים אלא שמראה לו פנים רעות וכיו"ב.

ועיין בלשון החינוך שם, "ראוי להזהר שאפילו ברמז דבריו לא יהא נשמע חירוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים, לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות".

ובכלל האיסור שלא להפריע לאדם בשעה שישן או מנסה להרדם, כ"כ בשו"ת קרן לדוד או"ח סימן לד, ושבה"ח ח"ז רכז. וזהו המקור היחיד למה שמכנים העולם **גזל שינה** דבאמת אינו גזל אלא אונאה. ועי' משנה הלכות מהדו"ח ח"ב תמג.

שער הליון

האיסור לצער

בדברי רש"י בפר' מבואר שגדר האיסור הוא **צער והקנטה**, שכ' הזהיר על אונאת דברים, שלא יקניט איש את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאותו של יועץ.

ולשון הרמב"ם בסה"מ (ל"ת רנא) - שהזהירנו שנאמר לו... מאמרים יכאיבוהו ויכעיסוהו **ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם**. והם רוב האופנים שהובאו במשנה ובגמ' (ב"מ נח): אם היה בעל תשובה או בן גרים וכו'. ועי' בכנה"ג (רכז הגה"ט ו) דיותר יש להזהר כשאומר אמת מכשאומר שקר.

ובפיה"מ (ב"מ כ' הר"מ שהאזהרה החמורה היא כיון שיכול לעשות תחבולה בענין שיאמר שרוצה לקנות ואח"כ יחזור בו, או ישאל לאיש שאינו חכם באלה המהכמות כדי לביישו ויאמר סבור הייתי שהוא חכם, וע"ז נאמר ויראת מאלקיך שהוא יודע כוונתך.

ובאופן זה ביאר הבאר שבע בצידה לדרך מ"ש בגמ' שלא יאמר לבע"ת זכור מעשיך הראשונים, דלכא"ו הם חירופים וגידיפים ולא רק צער, אלא הפי' שאומר לו כך בדרך אזהרת מוסר אך באמת כוונתו לחרפו.

ועי' מהר"ל בנתיבות עולם (נתיב אהבת ריע פ"ב) שהאריך בענין זה שאונאה היא לנפש ולא לגוף.

האיסור להטריח לשוא

בשו"ע שם רכח, ד כיצד הוא אונאת דברים, לא יאמר בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה, והוא אינו רוצה לקנותו. [אכן כ' בפתיח חושן (אונאה פט"ו ה ובהע' טו) שאם רוצה לקנות חפץ כזה, ובכוונתו לבדוק היכן מחירו זול יותר, אין בזה איסור, שכן דרך מו"מ, ויתכן שלבסוף יתברר לו שאצל מוכר זה המחיר הזול ביותר ויחזור ויקנה אצלו.

ובגמ' ב"מ שם, רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים. ופי' הראב"ד (שטמ"ק) מפני שמשביח דעתו של מוכר, ולכא"ו הוא תוספת על המשנה לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. וכ"ה להדיא בתו"כ (פ"ד) ובתוספתא (פ"ג ה"ד) שר"י אמר את ב' הדינים הללו כאחת. ועי' בחינוך (שלח) שהביאו כהפלגה, וכ' בדיני המצוה "כמה אזהרות וזירוזין, שלא להכאיב הבריות בשום דבר.. והפליגו בדבר עד שאמרו שלא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים.

אכן הרמב"ם והשו"ע לא הביאו כלל ב' דין זה. ובחקרי לב (יו"ד ח"ג סי' פ) כ' דהרמב"ם ס"ל דרבנן פליגי על ר"י משום דאונאה דוקא בדברים.

וכתב המאירי (ב"מ נח): "כך יש אונאה בדברים, ר"ל שאסור להונות את חבירו ולגרום לו פסידא בדבריו... לא יאמר לו בכמה חפץ זה... הוא **מטריחו ומצערו** שחשב למכור ולא מכר. ואח"כ נתגלגל לאונאת דברים שלא יביישוהו בדבריו". ומבואר דס"ל שעיקר האיסור הוא הצער והטריחה, ומזה נתגלגל גם ל שאר ביוש. וזהו האופן בגמ' (שם) שלא יאמר לחמרים לכו אצל פלוני, שמצער את החמרים שהולכים בחינם ומתאכזבים כשלא מוצאים. [וכך פי' בקרבן אהרן על התו"כ, אבל ברש"י בב"מ משמע דהאונאה כלפי מי שנשלחו אליו].

וכ"כ בערוה"ש (חו"מ רכז ס"ב) שיש באונאת דברים ב' מיני אונאות האחת אונאה במסחר, והשנית אונאה בעניני הנפש, עי"ש. ועי' שבט הלוי ח"ח סי' שט. ונראה דהן ב' משמעויות של תיבת "אונאה", שבפשוטו היא על ממון, וזהו הגדר של גרימת נזק. אכן בגמ' פי' רבינו יונה (ש"ג כד) דלשון אונאה הוא מל' צער כמו"ש (ישעיה מט,כו) והאכלתי את מוניך, ועי' באבן עזרא על ישע"י בפס' זה שהוא מגזירת לא תונו איש את עמיתו, [ועי"ש בפי' המלבי"ם דמוניך הוא באונאת דברים].

אונאת קטן

כ' החינוך (שלח) ונהגת מצוה זו וכו' בזכרים ונקבות, ואפילו בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדאי, זולתי במה שצריכים הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפי' בבני ובנותיו של אדם, והמיקל בהם שלא לצערן בענינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד.

והק' הפרדס יוסף דהא דרשינן דאונאת דברים דוקא בעמיתו דהוא "עם שאתך בתורה ובמצוות", וקטן אינו בר תורה ומצוות. ועוד הק' מסוכה מו: דלא יאמר אדם לינוקא ויהיבנא לך ולא יהיב ליה, דאתי לאגמורי שקרא, ולפי החינוך הוא אסור מצד עצמו, עי"ש. אכן יל"ע בזה מהכ"ת שבכל אי קיום הבטחה עובר בלא תונו, שהרי בעצם דיבורו אין אונאה.

ועי' רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ח "שלא לבייש חבירו ברבים, בין קטן בין גדול", אכן יתכן דאין כוונתו לקטן בשנים אלא לקטן במעלה. ולשון רבינו יונה (שע"ת, ש"ג כד) המצער איש ישראל עובר בל"ח. משמע קצת דקטן אינו בכלל הלאו.

והפלא יועץ (ע' בעלי חיים) נקט דצער ילדים קטנים שאין בהם דעת הוא מדאורייתא, מאיסור צעב"ח.

אונאת מי שמאנה את עצמו

הרב משה חיים לייטער

כתב הרמ"א בשו"ע חו"מ סימן רכ"ח סעי' א' בהג"ה בשם הנימוקי יוסף פרק הזהב בשם המדרש: "ומי שמאנה את עצמו מותר להוניהו", ע"כ. וכן מובא בהגהות מיימוניות על הרמב"ם הל' מכירה פרק יד הל' טו אות ד', וז"ל ואמר במדרש שאם הונה עצמו אתה רשאי להונהו שאין קרוי עמיתך", ע"כ.

הבאר הגולה בחושן משפט שם אות ה' כתב על דבר רמ"א הללו, וז"ל "עייין שם ששם כתב אם הונה עצמו (ולא עצמו) ולענ"ד פשוט שפירושו דאם הונה אותך גם אתה מותר להוניהו", עכ"ד. הסמ"ע מביא פירוש הזה במדרש ודוחוהו, וז"ל "ושמעתי מפרשין דר"ל אם אחד מאנה אותך ג"כ אתה מותר להונהו, ועצמו דכתב (הנ"י) ר"ל עצמו של זה, שמתיר לו המדרש לחזור להונהו, ואינו נראה לי, דלשון עצמו אינו משמע כן דהל"ל מי שמאנה אותך, ועוד מאי אריא עצמו ואותו, אפילו מאנה לאחרים גם כן אתה מותר להונהו אלא נראה לוי"ר ששם תש' בכבוד עצמו ונפשו, על כזה לא הזהירה התורה, וגם אחרים מותרים להונהו ולזלזל בכבודו. ולכאורה נראה דהטעם הוא משום דאיש כזה אינו ירא שמים, וכן משמע קצת בנמוקי יוסף וכו' אבל לא נראה לי וכו' דא"כ לא הוה ליה לכתוב סתם שאינו קרוי עמיתך אלא הל"ל שאינו בתורה ובמצות אלא נראה דכוונת המדרש הוא כפשוטו כיון שאין דרך בני אדם להנות אדם את עצמו משום הכי אינו נקרא עמיתך שאינו מכלל בני היישוב ודרך ארץ", וכו', ע"ש. והביאו דבריו הבאר היטב והנתיבות המשפט.

וראיתי בספר קרית מלך על הרמב"ם בהל' מכירה שם שציין שביאורו של הבאר הגולה מפורש בהדיא בסמ"ג ל"ת קע"א (והג"מ נ"ג) גם העתיקו משם, ותמה על הסמ"ע הנ"ל שדחה פירושו זה ופירש באופן אחר. ע"ש.

ונראה לי שדברי המדרש הזה לפי פירוש הסמ"ג ובאר הגולה הוא מקור טהור לדברי הספר החינוך במצוה של"ח (מצות אונאת דברים) שחידש שלפי הדומה אין במשמע לא תונו שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לו הופכין, ועוד שיהיה שתיקתו כמודה על בחירופיו, ובאמת לא תצווה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למברכיו אבל תצווה אותו שנתרחק מן המדה הזאת, ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, וכו' ע"כ.

ונראה שמדרש זה אם הונה אותך רשאי להוניהו הוא מקור לכל זה, כי האיסור לא תונו הוא, דוקא להתחיל להנות לחבירו אבל אם חבירו מהנהו אז מותר להחזיר לו בדברים ומהטעמים שכתב החינוך א. שא"א לאדם להיות כאבן שאין לה הופכין. ב. אם שותק נראה כמודה בדבריו.

ונראה שמדרש זה לא היה ידוע להחינוך כי הוא כתב כל זה מסברא, וכלשונו 'לפי הדומה, וכן נאלץ להביא ראיות מהבא במחתרת שאם אין אדם מעמיד על עצמו על ממונו כל שכן על כבודו. ולכאורה הדבר מפורש במדרש הנ"ל, אלא שנראה שלא היה לפניו מדרש זה (או שגירסתו במדרש היה כמו שהוא לפנינו 'הונה עצמך'). וכיון בדעתו הגדולה לדברי המדרש וכפירוש הסמ"ג.

איבעיא

יום ל' בחודש לאיזה חודש שיין

כתב המ"ב בס"י נ"ה סקמ"ה, בסופו - "ומי שנולד בראש חודש כסלו ולא היה רק יום אחד ראש חודש [א"ה, כלומר נולד בא' כסלו], ובשנת י"ג היו שני ימים ר"ח, נעשה בר מצוה ביום ראשון דראש חודש".

המשנה ברורה הביא את הפסק הנ"ל ללא חולקים, וכתב שם בשה"צ (מ"ב) - "ב"ח, אליה רבה, ר' עקיבא איגר, דרך החיים". חזינן דמה שפסק דיום הבר מצוה דהוא א' דר"ח, הוא עפ"י הב"ח, גם הגרע"א כתב דין זה, ולבסוף סיים - "כ"כ הב"ח". גם הדרך החיים הביא זאת בדניי 'קדיש ומצטרף לעשרה' אות ד', וסיים בסוגריים, ב"ח וא"ר. חזינן שוב דהמקור רק אחד, הב"ח.

ולכאורה יש להקשות על זה ממשנה שביעית פ"י מ"ב - "השוחט את הפרה וְחִלְקָהּ בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה, אִם הָיָה הַחֹדֶשׁ מִעֶבֶר, מְשַׁמֵּט וְאִם לֹא, אֵינוֹ מְשַׁמֵּט". וכתב הרע"ב - "השוחט את הפרה. בְּשָׁנָה שְׁבִיעִית, וְחִלְקָהּ בְּיוֹם רֵאשׁוֹן שֶׁל שְׁנֵי יָמִים טוֹבִים שֶׁל רֵאשׁ הַשָּׁנָה, אִם הָיָה אֶלּוּל מִעֶבֶר נִמְצָא דְיוֹם אֶחָד שֶׁנִּתְחַלְקָה הָיָה חַל וְהָיָה יוֹם אֶחָד שֶׁל אֶלּוּל שֶׁל שָׁנָה הַשְּׁבִיעִית, וְשְׁבִיעִית מְשַׁמֵּט בְּסוּפָה, דְּכַתִּיב (דְּבָרִים ט"ו ב') מִקֵּץ שְׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמֵטָה". חזינן דיום ל' שייך לחודש הקודם, לפ"י אם נולד בחודש כסלו אין נעשה בר מצוה ביום ל' מרחשון שהרי הוא עדיין מרחשון דהיינו עדיין תוך שנתו ה"ג. וצ"ע.

הרב משה הסגל

פגם ברהיטים חדשים

הרב יעקב פישר

לגבי בעל חנות המוכר רהיטים ומוסרם בבית הלוקח (בין שגובה על ההובלה בכלל המחיר של הרהיט או במחיר בפנ"ע) ונמצא מום שמבטל המקח: א. דמי ההובלה שגבה עדיין שייכים ללוקח ולא הפסידם.

[דודאי ל"ד למ"ש בש"ע חו"מ ס' רל"ב סכ"א שאין המוכר חייב בדמי ההולכה של החפץ שעשאה הלוקח קודם שגילה את המום (ובידע המוכר מהמום עי"ש בש"ע, ומ"ש במשפט שלום ובשו"ת תועפות ראם סכ"א שה"ו" בפתחי חושן ח"ה פ"ג סוף הע' י"ג) דהתם פטור המוכר רק כדין גרמא (ע"ש בבהגר"א) משא"כ בנ"ד שהמוכר בהובלתו גרם הפסד רק לעצמו].

ב. חיוב להחליף באחרים: אם היה המום דבר שהקונה היה יכול להבחינו לאלתר אם היה מקפיד על טיב החפץ שקונה ואפ"י בדבר שצריך לנסותו וכיו"ב כדי להבחין בטיבו [וזהו אם היה יכול לעשות כן קודם גמר המקח, לפמ"ש בתש' שבוי"י (ח"ג ס' קס"ט) ובתרומת הכרי שבפת"ש כדלקמן] שנוי במחלוקת הפוסקים ז"ל ונראה שייכול המוחזק לטעון קים לי.

[הסמ"ע בס"י רל"ב (סק"י) הביא בשם הה"מ דבכה"ג אינו חוזר המקח, וכבר הביא בפת"ש שם סק"א שיש שכל' בש"י הרמב"ם וסיעתיה דאין הדין כן כגון המל"מ (בפס"י ממכירה ה"ג) והבית מאיר (בשו"ת שבסוה"ס ס' ו') בשם תש' מהריט"ץ (ס' רכ"ה) שחלק ע"ד דסמ"ע. ויש מי שיישב וחילק דשאני היא דהה"מ שהיה יכול להבחינו קודם גמר המקח. ועל"י גם בש"א].

ג. כשם שבסתמא כל הנו"ג סומך על מנהג המדינה לענין אם מחזירים או אין מחזירים דבר הנקנה [ש"ע שם שע' ו'] מסתברא דה"ל לענין כשידוע לכל שמנהג המדינה הוא שאם נמצא מום (דפקט') כזה אזי המוכר מחליף ונותן ללוקח דבר אחר בלי מום (בלי אפשרות של ביטול המקח לגמרי).

« המשך מעמ' 1:

טענת אונאה בעבודת בניה

שנתן את הצעתו והחל לעבוד, הרי זה דומה למה ששינוי שהלוקח אינו יכול לחזור מהמקח בטענת אונאה אחר שעבר שיעור זמן שיראה לתגר או לקרובו. ויש להביא ראיה לדבר ממש"כ הגרע"ק"א (בבא מציעא מט.; והובא בפתחי תשובה חו"מ ס' רכז ס"ק יב), דהיכא שעבר זמן רב בין מעשה הקנין למתן המעות, ורק אחר נתינת המעות טען הקונה אונאה, אינו יכול עוד לחזור בו בכדי שיעור שיראה לתגר או לקרובו, שכן היה בידו להראות קודם נתינת המעות, כיון שלא עשה זאת הוי כמחילה על אונאתו. וכן בנידו"ד, שהקבלן יכל לברר את המחיר לפני שנתן הצעת מחיר, ולא עשה כן, הוי כמחילה ואינו יכול אח"כ לטעון אונאה.

« המשך מעמ' 1:

התחזות לקונה ובירור מחיר אחרי קניה

זה סימן דהיינו שכל דין אונאה הוי רק באופן שאם יכיר בו יקפיד, ולפי"ז נמצא דבזמנינו דרך הוא דרך משא ומתן והרי גם אם יידע שבא אדם לשאול מחיר זה לא יקפיד עליו א"כ מותר לעשות כן, וביותר דזה קיבל עליו המוכר כאשר פתח את חנותו דלא כל אדם השואלו יקנה לבסוף או משום שלא יתאים לו החפץ או בגלל המחיר וכדו', אמנם זה לא קביל מעולם להצטרע בגלל שאלות למחיר בלי מחשבה של קניה.

נושאי הגליונות הבאים אי"ה

במדבר [שבועות] - מגילת רות

נשא - אמן ואיש"ר

ד"ת [עד 700 מילים]

יתקבלו בצירוף שם מלא בדוא"ל: a740700@gmail.com
עד יום שלישי בלילה

לתרומות בכרטיס אשראי

במכשירי "נדרים פלוס" - עומקא דפרשה

או ב"נדרים פון"

טל': 03-76-30-585 שלוחה 74 [ע"ד]